

Nr 173.

Av herr **Westman**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ny giftermålsbalk m. m.

Utarbetat under medverkan av ett antal av Nordens mest framstående jurister, äger det av Kungl. Maj:t i proposition nr 15 framlagda förslaget till ny giftermålsbalk m. m. ur rent juridisk synpunkt betydande förtjänster. Även ur den synpunkten, att detta förslag ingår som ett led i strävandet att i allt större omfattning åstadkomma en för de nordiska länderna gemensam rättsordning och därmed lägga en fastare och bredare grundval för de nordiska folkens rättsliga kultur, är förslaget förtjänt att uppskattas.

Tydligt är emellertid, att en utveckling av de nordiska folkens rätt i den riktning, som nu angivits, bör ske i form av ett naturligt sammanväxande av folkens skilda rättssystem och icke på sådant sätt, att den i något land kännes som ett tvång för folkets rättsmedvetande och uppfattas såsom ledande rättsbildningen i strid med folkets önskningar.

Ej minst från norsk sida har vid flera tillfällen framhållits, att man vid framläggandet av skandinaviska lagstiftningsförslag bör iakttaga den största varsamhet, därest man vill undvika att framkalla ett motstånd, som kan menligt inverka på lagutjämningsarbetet i dess helhet. I överensstämmelse härmed står, att en av de danska rättslärde, som inlagt de största förtjänsterna om det skandinaviska lagstiftningsarbetet, nyligen uttalat, att detta ingalunda innebure, att de lagar, som därur framginge, nödvändigt måste till alla delar och i alla detaljer överensstämma.

En blick på de lagar och lagförslag, vari det skandinaviska samarbetet hittills utmynnat, visar också, att i dem här och var förekomma avvikelser, betingade av det ena eller andra landets särskilda förhållanden.

Ej heller har vid detta samarbete som en nödvändig fordran uppställts ett krav, att alla de deltagande länderna skulle samtidigt nå fram till den avsedda gemensamheten i rättstillstånd. Det må vara nog att i detta avseende erinra därom, att förslaget till lag om äktenskaps ingående och upplösning här i Sverige utfärdades som lag den 12 nov. 1915, men att motsvarande danska förslag ännu icke antagits som lag.

Med hänsyn till de omständigheter, som sålunda i korthet berörts, måste det anses falla inom ramen för det skandinaviska lagstiftningsarbetets fortgång, att den svenska lagstiftaren, i likhet med vad som i vissa fall skett i de övriga länderna, tillämpar en frihet att göra avvikelser i fråga om vissa bestämmelser, grundade antingen därpå att de föreslagna stadgandena överhuvudtaget icke anses lämpliga för vårt lands levnadsförhållanden, sådana dessa framträda rotade i vårt folks lynne och sedvanor, ofta rent av i landets natur, eller också därpå att rättsmedvetandet och rättsbildningen i vårt land ännu icke nått fram till den ståndpunkt, att det skulle kännas såsom en självständig och organisk utveckling av egen kraft och utan yttre tryck, om man hos oss införde en rättsregel, som hos de andra folken är en inhemsk företeelse. Uppenbart är, att en sådan frihet till avvikelser, som här omtalats, är en nödvändig förutsättning, därest det skandinaviska samarbetet i enlighet med en ifrågasatt framtidsplan skulle övergå till att beröra även rätt till fast egendom. Påtagligt framgår detta, om man påminner sig, att redan de olika förhållandena inom olika delar av vårt eget land föranlett svensk särslagstiftning för vissa landsdelar.

När beslut fattades om utsträckning av det skandinaviska samarbetet till familjerätten, uttalades från många håll den meningen, att inom detta område, som så djupt berör samhällets och den enskildes liv, större svårigheter skulle möta för strävandena efter enhetlighet, än vad som varit fallet inom de områden av den ekonomiska samfärdseln, som varit eller vore föremål för gemensam behandling.

Vid bearbetningen av reglerna om äktenskaps ingående och upplösning gjorde sig dessa svårigheter av naturliga skäl icke med full styrka gällande. De framträda på allvar först vid den lagstiftning om äktenskapets personliga och ekonomiska rättsverkningar, som utgör nyheten i den föreliggande propositionen.

En granskning av den nya lagstiftning propositionen innehåller har att börja med det 5 kap., som innehåller »Allmänna bestämmelser om makars rättsförhållanden.»

Redan vid detta kap:s 1 § torde den anmärkningen böra göras

att den föreslagna lagtexten endast omnämner makarnas ställning ur synpunkten av deras inbördes individuella förhållande. Principiellt synes det vara av betydelse, att från lagstiftarens sida pliktbegreppet inskärpes, vilket synes kunna ske därigenom att det framhålles, icke blott att man och hustru äro skyldiga varandra trohet och hjälp, utan även att de hava att under fullgörande av de plikter, som åligga dem gemensamt och var i sin stad, endräktigt verka för familjens bästa.

I 5 kap. 2 § övergår därefter lagförslaget till att meddela de nya regler rörande underhållsskyldigheten, som betingas av makarnas ökade ekonomiska självständighet. Härvid har det ansetts vara lämpligt att i lagförslaget inrycka ett uttalande, enligt vilket »underhållsskyldigheten kan fullgöras genom verksamhet i hemmet, varav följer, att den i hemmet arbetande hustrun måste betraktas såsom en försörjande icke såsom en försörd familjemedlem» (s. 138). Huru outhärlig för familjens trevnad och välfärd hustrus pliktrogna verksamhet i hemmet än må erkännas vara, är det emellertid uppenbart olämpligt att utfärda lagstadganden, som föranleda, att denna verksamhet skall av utomstående värdesättas till visst belopp och alltså hustrus pliktuppfyllelse vid sitt hems skötsel komma att bedömas ur avlöningssynpunkt. Långt ifrån att innebära en värdesättning av hustrus verksamhet i hemmet ur en högre social synpunkt betyder detta dess betraktande ur en lägre, nämligen den, som är den naturliga att anlägga på det arbete, som i hemmet utföres av avlönade tjänare och andra biträden.

Det nu omnämnda stadgandet i 2 § blir av betydelse i samma kap:s 6 §, som föreskriver, att om ena maken under ett kalenderår för familjens tillbörliga underhåll tillskjutit mera än enligt huvudregeln ålegat honom, skall han kunna utkräva ersättning av andra maken. Om detta stadgandes innebörd säger justitieministern, att »av de allmänna grunderna för fördelningen av underhållsskyldigheten mellan makarna följer, att vid en sådan utjämning även makes verksamhet i hemmet för familjens underhåll måste tagas i beräkning, så vitt det gäller att bedöma i vilken mån var och en av makarna fullgjort sin bidragsplikt. Mannen skall sålunda för sina utgifter i penningar och naturaförmåner icke vara berättigad till ersättning av hustrun annat än i den mån värdet av hennes husmoderliga verksamhet och de medel i kontant och naturaförmåner, hon må ha tillsläppt, understiger den på henne belöande andelen i underhållsbördan», o. s. v. (s. 155). Alldeles riktigt har emellertid justitieministern gent emot ett förslag från vissa lagrådets ledamöter framhållit, att »en uppskattning av makes arbete i hemmet

för familjens underhåll alltid är synnerligen vanskligen verkställa och därför för makarna själva kan vara förenad med stort obehag samt lätt kan giva anledning till tvister mellan dem. Det är av sådan anledning önskligt, att en dylik uppskattning ej allt för ofta behöver företagas. Med den ståndpunkt förslaget intager blir det jämförelsevis sällan en uppgörelse jämte därmed följande uppskattning av verksamheten i hemmet ifrågakommer» (s. 156). I själva verket är det fall, vari enligt 5 kap. 6 § en dylik avräkning skulle förekomma, icke av beskaffenhet att därtill giva anledning. Har andra maken under ett kalenderår haft utgifter för familjens tillbörliga underhåll utöver vad som kunde anses strängt taget vara hans skyldighet, bör detta tydligen betecknas som en av honom gjord ideell uppoffring, och det måste anses som helt och hållet stridande mot äktenskapets ideella natur, att lagstiftaren på ett sådant fall anlägger en egoistiskt färgad ekonomisk synpunkt och hänvisar makarna att för dess genomförande anlita statens hjälp. Härtill kommer, att den principiella förlust, som de här anmärkta stadgandena medföra, ingalunda motsvaras av någon verklig betydelse i det praktiska livet.

Under sådana förhållanden synas de föreskrifter förslaget innehåller om värdering i penningar av hustrus husmoderliga verksamhet och om avräkning makarna emellan i 5 kap. 2 och 6 §§ böra utgå.

Ur liknande synpunkter, nämligen framförallt med hänsyn till äktenskapet såsom en ideell och personlig förening, som för sitt lyckosamma bestånd förutsätter frihet från söndrande inblandning utifrån, bör även 8 kap. 6 § utgå. I detta lagställe föreslås, att make, som biträder den andre i hans förvärvsverksamhet, skall kunna tillerkännas skälig ersättning för sitt arbete, även om avtal makarna emellan om gottgörelse ej träffats.

Av genomgripande betydelse för vårt folks ekonomiska liv äro stadgandena om makars egendom. Sedan urgammal tid bestod och fortlevde allt intill lagändringen 1898 i lagen en motsättning mellan landsbygd och stad med avseende å giftorättens omfattning. Intill nämnda tidpunkt gällde den huvudregel, att giftorätten omfattade all egendom i stad, men att däremot den fasta egendom på landet, som man eller hustru före eller under äktenskapet ärvt eller förut förvärvt, icke var underkastad andra makens giftorätt. Genom 1898 års lagändring avskaffades stadsrättens regel ur den gällande rätten och landsrättens regel erhöll i stället generell giltighet. I det föreliggande lagförslaget påyrkas nu, att pendeln i ett slag skall svänga över åt det motsatta hållet.

Nu skall den ur landsrätten härstammande regeln avskaffas och den år 1898 avskaffade, ur stadsrätten hämtade regeln åter införas och erhålla generell giltighet. Man torde utan fara för misstag kunna påstå, att dylika tvära omkastningar i lagstiftningen icke motsvaras av lika hastiga förändringar i det allmänna rättsmedvetandet. Lagförslagets ståndpunkt i här berörda avseende har utan allt tvivel till god del sin förklaring i skandinaviskt inflytande.

Enligt lagförslaget skall alltså giftorätten omfatta all makarnas egendom. I huvudsaklig överensstämmelse med gällande rätt kan emellertid i vissa fall bestämmas, att viss egendom skall vara undantagen från giftorätt.

Den lagändring förslaget i detta avseende innebär är tydligen av största betydelse för vår jordbruksidkande befolkning, då den kommer att medföra, att jorden i vida högre grad än förut kastas in i handelsmarknaden och blir en marknadsvara. En son eller annan arvinge, som vill fortsätta sin fars eller släktings verksamhet som odlare, kan för närvarande i många fall övertaga en arvlåtarens jordbruksgård, som denne ärft eller före sitt äktenskap förvärvat, då detta enligt den föreslagna lagen skulle ekonomiskt omöjliggöras på den grund, att fastigheten underkastas giftorätt. Den motivering, som i justitieministerns yttrande gives för denna föreslagna rättsändring, är i hög grad belysande. Den röjer nämligen särdeles tydligt den ensidighet, varmed makarnas individuella förhållanden fått spela en dominerande roll. Motiveringen lyder: »Den nu gällande regeln om viss fast egendoms enskilda natur har ej upptagits i förslaget, bland annat emedan denna regel, vilken numera till väsentlig del har sin betydelse såsom skyddande hustruns ekonomiska intressen mot missbruk av mannens förvaltningsrätt, i detta hänseende blir obehövlig under det nya förmögenhetssystemet» (s. 142). Ej med ett ord beröres lagändringens inverkan ur arvsrättslig synpunkt, en inverkan, som likväl ur social synpunkt, såsom förut framhållits, är högst beaktansvärd.

För att undanröja de olägenheter, som ur här angiven synpunkt, äro förenade med den föreslagna regeln om giftorättens omfattning, äro olika utvägar tänkbara. Man skulle sålunda kunna ifrågasätta att göra den nu gällande regeln i fråga om giftorättens omfattning till den principala och göra tillämpningen av den föreslagna regeln beroende på avtal makarna emellan. Lämpligare synes det emellertid vara att återvända till den olikhet mellan landsbygd och stad, som rådde i vår rätt intill 1898 års lagändring, och alltså i fråga om giftorättens omfattning före-

skriva den inskränkningen, att giftorätt ej skall gälla med avseende å den fasta egendom på landet, som man eller hustru ärft eller före äktenskapet förvärvat.

I praktiken skulle den lagändring, som i den kungl. propositionen föreslås med avseende å giftorättens omfattning, i många fall få ökad verkan genom en av de nya reglerna för bodelning, som meddelas i 13 kap. 13 §. Enligt denna bestämmelse äger vid bodelning make rätt att bekomma fastighet, liksom även annan egendom, som tillhör ena makens giftorättsgoods och som det av särskild anledning kan vara av intresse för honom att behålla, även om egendomen i värde överstiger vad på hans lott belöper, därest han lämnar penningar till fyllnad av andra makens lott.

Enligt lagberedningens förslag innehöll nyss omnämnda lagrum ett slutstadgande av innehåll, att rätt motsvarande den, som alltså tillkom maken, ej skulle, när make vore död, tillkomma hans arvinge.

Vid behandlingen i lagrådet riktades häremot en anmärkning. Vissa av lagrådets medlemmar anförde gent emot lagberedningens förslag till lydelsen av ifrågavarande 13 kap. 13 § följande:

»Enligt sista stycket skall rätt, varom i första stycket sista punkten sägs, ej, när make är död, tillkomma hans arvingar. Starka betänkligheter synas möta mot ett sådant stadgande, såvitt angår egendom, som antagit karaktären av släktegendom i den dödes släkt. Det är ju ofta förhållandet vid arvskiften på landet, att en av arvingarna får övertaga boets fastighet på synnerligen gynnsamma villkor, just för att den skall kunna bibehållas i slakten. Erinras må ock om det gängse bruket, att föräldrar, medan de leva, på synnerligen billiga villkor överlåta sin fastighet å ett av barnen för att undvika den fara för att fastigheten skall gå ur slakten, som alltid ligger i en tillämpning av gällande arvsdelningsregler. Även vissa till lösöret hörande föremål hava i en del släkter övergått till att bliva släktegendom. Det skulle säkerligen vara mindre välbeträckt att utestänga den dödes arvingar från den möjlighet att bevara dylik egendom i slakten, stadgandet i sista punkten av första stycket bereder. Särskilt gäller detta i fråga om fast egendom. Den mobilisering av bondejorden, som under senare tider ägt rum, erkännes ju allmänt som ett allvarligt socialt ont, och vidtagandet av åtgärder från lagstiftningens sida till stävjande av detta onda har ju tid efter annan ifrågasatts. En åtgärd i sådan riktning, som i någon mån kunde motverka den inverkan till mobiliseringens påskyndande, vilken nog är att förvänta av de nya giftorättsbestämmelserna, vore givetvis att medgiva

arvingarna till den döde den rätt, som innebäres i nämnda stadgande, såvitt angår egendom, vilken kommit i den dödes händer från någon, till vilken han varit arvinge.»

Vid utarbetandet av den kungl. propositionen har den sålunda i lagrådet gjorda anmärkningen beaktats. Till följd härav föreslås alltså enligt propositionen i slutstadgandet i 13 §, att om make är död äga hans bröstarvingar, men ej andra arvingar, rätt att bekomma fastighet, som ingår i den avlidnes giftorättsgoods, även om egendomens värde överstiger vad på deras lott belöper, mot erläggande av fyllnad, men endast under förutsättning att den avlidne maken »förvärvat» fastigheten från släkting i rätt uppstigande led eller sådan släktings dödsbo.

Som motiv för att han intagit denna ståndpunkt har justitieministern anfört, att han funnit skälen för densamma »tungt vägande i socialpolitiskt hänseende, i den mån de avse släktfastighets bibehållande åt bröstarvingar. Med denna begränsning har den gjorda anmärkningen också iakttagits vid förslaget öfverarbetande. Härmed torde, såvitt nu lämpligen kan ske, hava avvärjts faran för att de nya principerna beträffande makes förmögenhetsförhållanden skulle bidra till jordens allt för stora splittring (s. 162).

Med de begränsningar, som förekomma i propositionen, fyller emellertid den där meddelade föreskriften icke den uppgift, som uppställts för densamma. Dessa begränsningar äro utan tillräckliga skäl allför snävt uppdragna. De böra därför i betydande utsträckning bortfalla. Sålunda bör den inskränknigen utgå, att den ifrågavarande rätten skall gälla allenast beträffande fastighet, som maken »förvärvat» från släkting i rätt uppstigande led eller sådan släktings dödsbo. Samma stämningssvärde kan vara knutet till gammal släktjord, som make ärvt, t. ex. från en farbror. Vidare är att märka, att i vårt land lyckligtvis alltjämt nybildas jordägande familjer, och till en gård, som make efter hårt arbete själf förvärvat, som han under ett livsverk utvidgat eller kanske rent av nyodlat, hysa utan allt tvivel hans barn eller andra arvingar, t. ex. brorsbarn, vilka där deltagit i arbetet, i många fall lika stor kärlek som den, varmed en gammal släktgård kan omfattas. Hela den här omtalade inskränknigen bör därför tydligen borttagas. Likaså bör av skäl, som i det föregående redan antytts, rätten tillkomma även annan arvinge än bröstarvinge, sådan som fader eller moder eller syskon eller dess avkomling.

Nödvändigheten att högt uppskatta och skydda den kärlek till jorden, som finnes hos våra jordbruksidkande släkter av äldre och yngre

ursprung, och som utgör det bästa och säkraste skyddet mot landsbygdens avfolkning och mot inflyttning till städerna, föranleder, att ett avslagsyrkande måste riktas även mot den i propositionen föreslagna lagen om makes arvsrätt. Detta lagförslag avser att utöver den giftorätt efterlevande make äger i kvarlåtenskapen tilldela denna make även arvsrätt i den övriga delen. Denna rätt förekommer, då make dör utan att efterlämna barn eller adoptivbarn eller deras avkomlingar. Finnes efter den döde fader, moder eller syskon eller dess avkomling, ärver efterlevande make jämte dem hälften, men eljest hela kvarlåtenskapen.

Givet är, att ett sådant stadgande i många fall, t. ex. då en jordägande man dör och som arvinge efterlämnar en jordbruksintresserad brorson samt en hustru, som icke kan övertaga jordbruket, måste antagas verka i den riktningen, att jordbruksfastigheten kastas ut i marknaden, och därmed bidra till att jorden merkantiliserar eller mobiliserar. Lagberedningen har vid uppgörande av sitt förslag icke ägnat denna viktiga synpunkt någon uppmärksamhet. Den har letts av en önskan att tillgodose efterlevande makes individuella intressen och icke ens tillbörligt beaktat den föreslagna lagens arvsrättsliga verkningar. Visserligen har lagberedningen i detta avseende gjort följande rent negativa uttalande: »Utvecklingen har emellertid medfört, att släktbandens styrka allt mer minskats; detta bör ock inverka på släktens rätt till arv». Men lagberedningen har ej behandlat den föreslagna lagens positiva, arvsrättsliga följder. Dessa kunna likväl bli mindre överensstämmande med rättvisan. I ett fall sådant som det nyss berörda, då jordägande man efterlämnar brorson och hustru, skulle alltså den föreslagna lagen lända till brorsonens nackdel och kunna vid sidan av giftorätten verka till fastighetens överförande till hustrun. Om hon sedan dör efterlämnande en sin brorson som arvinge, skulle fastigheten eller dess försäljningssumma tillfalla denne. Skäl att på detta sätt gynna den ene makens arvinge på den andre makens arvinges bekostnad synes ej förefinnas.

Tydligt är för övrigt, att under alla omständigheter frågan om arvsrätt för make lämpligast och mest genomtänkt löses i samband med den förestående revisionen av arvsrätten i dess helhet.

Slutligen må framhållas, att de ändringsförslag, som i denna motion framställts med anledning av den kungl. propositionen, nr 15, begränsats till att avse endast sådana i densamma föreslagna rättsregler, vilka ur vissa i det föregående angivna synpunkter ansetts vara av särskilt framträdande betydelse.

Med stöd av vad jag sålunda tillåtit mig anföra, får jag vördsamt hemställa,

att riksdagen, med anledning av den kungl. propositionen nr 15, måtte

dels besluta sådana ändringar i det där framlagda förslaget till giftermålsbalk,

att till inskräpande av pliktbegreppet framhålles, att man och hustru ej blott äro skyldiga varandra trohet och hjälp utan även, att de hava att under fullgörande av de plikter, som åligga dem gemensamt och var i sin stad, endräktigt verka för familjens bästa;

att värdesättning i penningar av hustrus husmoderliga verksamhet vid hemmets skötsel icke förekommer;

att avräkning makarna emellan icke skall äga rum i det fall, att endera maken haft utgifter för familjens tillbörliga underhåll utöver vad som strängt taget kunde anses böra bestridas av honom;

att make, som biträder den andra i hans förvärvsverksamhet, icke skall kunna tillerkännas ersättning för sitt arbete, därest avtal makarna emellan om gottgörelse ej träffats;

att i giftorättens omfattning vidtages den inskränkning, att giftorätt ej skall gälla med avseende å den fasta egendom på landet, som man eller hustru före eller under äktenskapet ärvt eller förut förvärvat;

att om make är död rätt att bekomma fastighet, som ingår i den avlidnes giftorättsgods, även om fastighetens värde överskjuter, skall mot fyllnad tillkomma även annan arvinge än bröstarvinge sådan som fader, moder eller syskon eller dess avkomling, och gälla även med avseende å fastighet, som den avlidne maken förvärvat;

dels besluta avslå det i propositionen framlagda förslaget till lag om makes arvsrätt;

dels även i de i propositionen framlagda förslagen i övrigt vidtaga de ändringar, som kunna föranledas av här gjorda hemställningar.

Stockholm den 24 januari 1920.

K. G. Westman.

